Фантастична новела

Космос відбивається в зіниці кожного ока…

З афоризмів Сходу.

І досі не знаю — було це чи ні…

Довго не хотілося мені розповідати про той химерний випадок. Боявся, щоб не сміялися. Та істина вимагає свого. Я мушу сказати…

Це сталося минулого літа. Я поїхав на канікули до бабусі, що жила на березі Сули, на Сумщині. Село ховалося в розкішних садах, з високої кручі видно було голубе марево лісів і полів. Глибоко порізані яруги зеленіли буйною заростю. Привітавшися з бабусею, розцілувавшись, наговорившись, напившись узвару і вишневої наливки, я одразу ж побіг до Сули.

Тиха річечка зачарувала мене. Ледве-ледве струмилася вода, в прозорій глибині весело метушилися рибки п пуголовки, ніжно шепотів древні казки стрункий очерет.

Я роздягнувся, пірнув у прохолодний потік, поплив до мальовничої купки людей, понюхав жовті медові квіти, полежав горілиць на воді, дивлячись у небо.

Повернувшись на берег, одягнувся і, освіжений, радісний, рушив до гаю. Хотілося погуляти серед зеленого царства на самоті.

Вузька стежка в’юнилася серед молодого дубняка. Потім почала підійматися на кручу — до села. Я звернув з неї в гущавину. Пробирався

між кущами терну і глоду, між густим сосняком. Змішаний запах живиці й грибів паморочив голову, тривожив серце.

Я сів на пеньку, заплющив очі. І одразу ж почув звуки скрипки.

Хтось недалеко грав. То була знайома мелодія української пісні "Дивлюсь я на небо". Мелодія пливла урочисто, але дуже динамічно. Я не підберу іншого слова. Саме динамічно. Пружно, активно, сильно. Пізніше мені здалося, що в тій мелодії було не прохання крил для польоту в небо, а здійснення тієї віковічної мрії. А може, то лише мої пізніші домисли. Хто знає?..

Я дуже здивувався. Цікаво, який це дивак забрів у гущавину, щоб тут вправлятися в музиці? Може, нещасливий сільський аматор, якого жінка виганяє з хати? Так ні ж, грає він чудово і навіть незвичайно. Залюбки такого б слухали і вдома, і в клубі. Чи не приїжджий студент консерваторії знайшов собі самотній притулок та й любо розмовляє з природою? Мабуть, що так…

Я вирішив познайомитись з таким оригіналом. Підвівшись з пенька, рушив на звуки скрипки. Мелодія замовкла. Почулися негучні металеві звуки. Ніби хтось ударяв молоточком по великій порожній цистерні. Я ще більше здивувався. Виявляється, окрім музиканта, тут недалеко ще й слюсарна майстерня. То вже зовсім дивно!

Я наблизився до великої галявини. Сонце заливало її радісним промінням і освітлювало химерну, несподівану в цьому місці споруду. Над чотирма високими палицями-опорами було напнуто шатро з білого брезенту. Під шатром лежала велика — на три метри в діаметрі — куля, складена з великих фіолетових шестигранників. Дивна споруда навіть у затінку мінилася феєричним, неяскравим світлом, від якого боліли очі. Біля кулі сидів старий дід у вишитій сорочці, з довгою білою бородою. Він мугикав під ніс пісню, поклепуючи молоточком по шестиграннику.

Я спантеличено завмер. Що б це могло означати? Фокусник приїжджий, чи що? А може, якась експедиція? На що схожа химерна куля? Зонд? Та ні. Астрономічний прилад? Не схоже.

Дід залишив молоточок, взяв до рук скрипку. Потер смичок каніфоллю. Кашлянув, ніби прочищаючи голос. Потім тихенько замугикав:

— Давно на нас чекають далекії планети,

Далекії планети, чудеснії краї…

Після цього він торкнувся рукою якогось невідомого пристрою. То була сферична колба з цілою мережею трубок і кабелів. Всередині тієї посудини заграли фонтанчики різнобарвних рідин. А може, й не рідин. У всякому разі, так мені здалося…

Дід одразу ж заграв на скрипці пісню, яку перед тим мугикав. І знову я здивувався. Звичайна, вже тривіальна для вуха мелодія здавалася новою, значущою і глибокою за внутрішнім змістом. А струмені в колбі спліталися в центрі пристрою в бузкову хмаринку, закручувалися спіраллю, осідали вниз.

Оце так дивина! Ніби в казці. Ніколи б не подумав, що в невеличкому гаю над Сулою, в самотині, якийсь дивак займається таємничими дослідами. Треба спитати бабусю. Вона, безумовно, знає, яка сюди експедиція приїхала…

Я тихенько, щоб не турбувати дослідника, рушив назад. І коли вибрався на стежину, почув тиху мелодію: "Орлику сизий, соколе бистрий, що вік на волі, в завидній долі…"

Бабусю я знайшов у саду. Вона, скрушно хитаючи сухенькою головою в чорному очіпку, обрізувала гіллячки на яблуні, оповиті павутиною з червою всередині.

— І нащо то господь сотворив усяку нечисть? — бубоніла вона під ніс. — Краса така дивовижна розквітає собі, веселить людей і природу, а тут — на тобі! — нечистий дух несе черв’яка, їсть поїдом листячко, щоб тобі добра не було!..

— Бабусю, — перебив я її філософські роздуми, — що там за вчені приїхали до нас? Експедиція, чи що?

— Які вчені? — здивувалася стара.

— Та тут, в гаю, намет стоїть великий. На скрипці грає якийсь дід.

— Не чула, голубе! Не чула. То, може, тобі приснилося?

Я хотів заперечити бабусі, що, мовляв, ще своїм очам довіряю, але прикусив язика. А що як і справді мені приверзлося? Запахи лісу, сонячне проміння, феєрія весняного гаю…

У мене визріло раптове рішення. А чого я, власне, боюся? Треба звернутися до діда, запитати.

Я гайнув назад по крутій стежині. Схвильовано почав пробиватись серед гущавини в той бік, де чулася пісня. Від галявини долинали звуки молотка. Ну от, яка ж галюцинація? Не може приверзтися двічі одне й те ж саме!

Я дістався до галявини. Дід сидів, як і раніше, на стільці, клепаючи молоточком по кулі. Я тихенько кашлянув. Дід, не обертаючись, сказав:

— Підходь, не бійся. Треба було одразу підходити, першого разу…

Отже, він бачив мене ще тоді? Нова загадка…

— Драстуйте, — сказав я ніяково. — Пробачте, що потурбував. Чую, щось дзвенить, співає. Думаю — дай подивлюся…

— Не виправдовуйсь, — ласкаво сказав дід. — Нічого злого не зробив. Звичайнісінький інстинкт дослідника. Ти, здається, на математичному факультеті навчаєшся?

— Точно, — сказав я, дивуючись. — А ви звідки знаєте?

— Я все, брат, знаю, — сказав дід, нарешті глянувши на мене.

Очі в нього були ясні, блакитні. В них відбивалося небо, пухнасті хмаринки, ніжно-зелені верхів’я молодих дубів. Волосся і борода білі-білі, як лебединий пух, а обличчя сухе й жовте, як пергамент. Здавалося, дмухне вітер — і дід полетить у просторі, як павутинка бабиного літа. Ані статура діда, ані його одяг — проста вишита сорочка — не вказували, що він вчений або ж якийсь дослідник. Найвиразніше його можна було б прийняти за пасічника чи садівника. Але ж знає він, з якого я факультету,— отже, певно, викладач університету…

— А де ж інші? — несміливо запитав я.

— Хто інші? — всміхнувся дід.

— Члени експедиції.

— Я сам. Ніякої експедиції нема.

— А що ж ви досліджуєте? Я ще не бачив такого дивного апарата…

— Я, брате, не досліджую. Я готуюсь до польоту в інші світи…

Холодок прокотився в мене поза спиною. Не інакше, як божевільний.

Дід строго посварився тонким коричневим пальцем.

— Не вмієш володіти думкою, брате. Несолідно це: не знаючи в чому справа, думати про людину негоже…

— Та я ж нічого,— збентежився я.

— Ще гірше, — нахмурився дід, — обманюєш. Адже думав, що я божевільний?

Я загорівся і, певно, був червоний, як печений рак. Дід засміявся.

— Хе-хе. Молоде-зелене. Гаразд, пробачаю на перший раз. Отже, повторюю, — готуюсь до польоту в інші світи…

— На цьому…

— Еге ж, у цьому апараті…

Я торкнувся пальцем фіолетової кулі. Вона похитнулася.

— Пробачте,— вибачливо сказав я,— але ж… якось не віриться. Літають у космос на ракетах, молоді хлопці-космонавти…

— Отож-бо й є, — сумно сказав дід. — Я писав-писав у Космоцентр: візьміть та візьміть мене, страх як хочеться перед смертю побувати серед зірок. Ні! Не захотіли. Дуже ввічливо мені відмовили, сказали, що мої жарти недоречні. Лише одна добра душа написала, що моя мрія здійсниться не в тому плані… Встановлять на інших планетах

телепередачі, і я побуваю в далеких світах з допомогою телеекрана… Спасибі й за це. Та справа в тому, що мене не цікавить картинка на екрані. Я хочу сам особисто побувати в Космосі. Щоб мене оточив зоряний безмір, щоб я побачив інші світанки, інших істот, а може, й людей не наших… Хіба ж порівняєш таку мрію з якимось телевізором?

— Але я не розумію…

— Скоро зрозумієш, — сказав дід. — Все дуже просто. Я переконався, що мені не пощастить полетіти, так би мовити, з офіційним екіпажем, і тоді вирішив зробити це самостійно… Що з тобою? Ти все ще не довіряєш?

— Пробачте… не знаю вашого ім’я…

— Дід Гриць моє ім’я. Так і зви мене…

— Хм… Пробачте, діду Грицю… але все-таки дивно чути такі слова в атомний вік: мене не взяли в космічний політ і тоді я вирішив самостійно…

— Чому ж дивно? Саме тому, що космічний вік, нічого дивного й нема. Є технічні можливості, є знання…

— Тепер одинаки винаходів не роблять, — авторитетно заявив я.

— Брехня, — всміхнувся дід Гриць, поворушивши пухнастими бровами. — Завжди одинаки винаходили. А колектив лише здійснював. До речі, і я користуюся послугами колективу. Все, що використовую, придбав у державних магазинах, в лабораторіях. Друзі помогли. Еге, та мені нема коли сперечатися з тобою. Хочеш слухати — слухай, а ні — то не заважай. Сідай сюди, на оцей стілець. Я трохи втомився, хочу спочити, то можна й побесідувать. Тільки не перебивай. Так от. Я вирішив полетіти в космос самостійно! Яким чином? Ракети я не зроблю,

в школу космонавтів мене не приймуть, астрального тіла я виділяти з себе не вмію, так як індійці, щоб літати в інші сфери… Думав я, гадав… Довго думав… І зрештою додумався. Я розробив цілком інший принцип польоту — простий і зручний. Він буде доступний кожному. Дешево, просто, швидко, портативно. Невидані перспективи. Я вирішив зробити невагомий метал…

— Кейворит Уелса, — перебив я. — Нереально…

— Хм, які ви швидкі, — іронічно буркнув дід. — Прочитали якогось дивака і гуртом повторюєте, як папуги! Всі ви такі — верхогляди! Кейворит неможливий, вічний двигун теж неможливий…

— Навіть є постанова така, щоб не розглядати проектів вічного двигуна, — ображено підхопив я.

— Ідіотська постанова, — лагідно промовив дід. — Долонею закривають сонце такі законодавці. Вічний двигун не лише можливий — він існує. Сам Космос є вічний двигун. Тихо, не перебивай. Тепер я мовитиму не про двигун, а про невагомість. Кілька слів про те, як я йшов у своїх пошуках, яким шляхом.

Дід схилився до землі, зірвав блакитну квітку дзвіночка, потім підняв тогорічний гнилий листочок. Те й інше поклав на долоню. Показав мені.

— Чим відрізняється одне від одного? — коротко запитав він.

— Як чим? — розгубився я. — Одне живе, а друге — мертве…

— Різниця не по суті, — строго сказав дід. — Не вмієш глибоко мислити. І те живе, й те. Тут макрожиття, там — мікрожиття. Та й в неорганічних речовинах — теж є життя, тільки на нижчому рівні. Але я не про те. В квітці життя високоорганізоване, в ньому ми маємо більш-менш довгочасну симфонію елементів, які його складають, а в гнилому

листку — дисгармонія, порушення мелодії, руйнування симфонії. На цьому принципі будується все в житті-бутті, хлопче. Там, де симфонія, гармонія елементів,— там радість, мир, краса, щастя. Де дисгармонія — там занепад, горе й сваволя.

— І все ж таки...

— Все-таки ти й досі не збагнув. Пояснюю, брате, пояснюю. Я подумав: а чому б не експериментувати над мелодикою металів? Чому б не створити хор металів, симфонію хімічних елементів? Га? Ти дивуєшся? Адже все в світі має семеричну музикальну природу. Звуки семеричну октаву, світло — теж, періодична таблиця Менделєєва — семерична по періодизації. Це закон нашого Всесвіту. Буття — грандіозна мелодія. Чудесно! Зробивши це визначення, я вже знав, що пішов по вірному шляху. О, які перспективи в майбутньому! Симфонії народів, хори планет, співоча природа. Не буде на Землі занепаду, розкладу, гниття. А як важко будувати з земних елементів. Які неоковирні наші машини, будівлі, залізниці, кораблі! Грім, сморід, гази, шум, катастрофи! Яка ж це гармонія! А чому? Тому, що не знайдена мелодія, не віднайдено закон поєднання елементів! Я почав експериментувати, хлопче. Результати були разючими. Помогло те, що я все життя був хіміком. Еге ж, не дивуйся, я не дід-баштанник, як ти гадав, а професор хімії. Прізвище? Та нащо воно тобі? Повернусь, тоді взнаєш. Так от, я винайшов пристрій, ось він, глянь сюди. В цій колбі з’єднуються цівочки мікропилу металів, вони потрапляють в сферу певної мелодики, яку вибираю я. Скрипка з’єднана з цим пристроєм психомагнетичним колектором. Та справа не стільки в звучанні струн, скільки в моїй психічній настройці. Ось так. Відбувається гармонійне поєднання кількох елементів в зовсім нову речовину. Хе-хе! Ти все ще не довіряєш? Чую-чую твою думку. "Старий шизофренік"? Охо-хо! Не заперечуй, бо я все знаю! Пробачаю й на цей раз. Так от я вибрав цілий ряд мелодій, створених в різні епохи, в них крилаті душі прагнули до неба, до простору. Збагнув? У тих піснях і мелодіях закладено психічну енергію польоту. Для тебе це, може, дурниці, а для мене — велика

реальність. Ось перед тобою літальний апарат. Нині я закінчив його. І зараз проведу експеримент…

Я не знав, чи мені сміятися, чи вірити. Все, що розповідав дід, було настільки фантастичним і химерним, що я просто розгубився.

— Ех ти, юний дід, — докірливо похитав головою професор. — В двадцять років — і такі всі ви скептики. Боїтеся казки, чудесного, легендарного. Та все навколо нас — легенда. Кожна квітка, кожен метелик, всі ми, сонце і зорі, народження дітей і сум душі за новими таємницями — все це здійснення величної легенди Буття. Просто дивись на навколишнє, не затуляй очі розуму догмами і упередженнями.

— Діду Грицю, — зітхнувши, сказав я. — Гаразд, хай я повірю. Але ж це всупереч законам…

— Яким? — білі брови діда піднялися. — Яким законам?

— Природи…

— А ти з нею говорив? — насмішкувато запитав професор, збираючи начиння на столику. — Знаєш ти про її закони?

— Гм. Оскільки наука дослідила, матерія не може бути невагомою…

— Наука, наука. Таке скажеш! А промені — не матерія? А енергія нашої думки — не матерія? Отже, маса є тимчасова характеристика матерії, яка належить лише певним її агрегатам. Від нас залежить розбити ці агрегати й створити нові, гармонійніші. Я добився цього. Глянь — оці фіолетові шестигранники — синтез земних елементів, хор металів. Я надав їм властивості невагомості. Всередині — звичайний герметичний легенький каркас. Деякі запаси. Мій апарат цілком ізолюється від впливу гравітаційно-магнітної сфери світів. Я стаю незалежним космосом. Куди хочу — туди прямую.

— А двигун? Де двигун?

— Я сам. Моя думка. Що? Ти не довіряєш? Ну й невіглас. Моя система невагома, і навіть незначний потік енергії думки стає рушійною силою. Збагнув? Ні? Ну, коли-небудь збагнеш. Я можу, брате мій, досягти швидкості променя. І перескочити квантову межу. Хе-хе! Добрий горішок! Можу побувати на туманності Андромеди і повернутися назад за одну годину. І ніякого тобі парадоксу часу. Я паную над часом і простором! Ось проекспериментую, повернусь назад, тоді передам мій пристрій в Академію. Хочу намилуватись Космосом донесхочу. А тоді можна й вмирати. Хе-хе… Хоч, правда, я тепер можу стати й безсмертним…

— Ну знаєте, — сказав я, — це вже занадто…

— Занадто? — розсердився дід, схоплюючись з стільця. — Довести тобі? Полетіли разом…

Я отетеріло глянув на нього. Летіти? То він не жартує? А втім, чому б не залізти в цю конуру для розваги. Все стане на свої місця. Я переконаюсь, що маю справу з хворим параноїком!

Дід відчинив широкий люк до кулі, швидко повкидав туди лабораторні прилади, стіл, стільці, намет. Владно вказав пальцем на отвір.

— Сідай.

Я непевно заліз у кулю. Люк глухо тріснув. Мене оточував фіолетовий півморок. Видно було тьмяні обриси дерев, бузкові хмари вгорі. Потім щось сталося. Засяяло сліпуче світло. Зникли стінки, ми повисли ніби в просторі. Я скрикнув, сів кудись з несподіванки.

— Обережно, — сміючись сказав дід, — ти роздушив консерви.

Я підхопився, сів на стілець. Нас підняло в просторі, зелений потік гаїв опинився внизу, блискавично наближалися хмари.

В душі у мене тенькнуло, задрижали литки, на руках виступив холодний піт.

— Не хочу! — скрикнув я. — Боюся!

Ми зупинилися, ринулися вниз. Я ледве не знепритомнів від різких рухів у просторі. Навколо прозорої кулі знову спокійно хиталися дуби. Дід осудливо глянув на мене, покивав головою.

— Гай-гай, брате! Думав я — буде мені попутник в такій цікавій мандрівці. А ти просто заєць. Звичайнісінький зайчисько в людській подобі!

— Я гадав, ви жартуєте, — прошепотів я.

— Ха-ха! — розвеселився дід. — Жарти! Ну що ж, виходь. Гуляй! Ех ти, математику! Я полечу сам. Спочатку на Місяць. Потім на Марс, Юпітер, Уран. А потім, може, і до Центавра доберуся. Або до Сіріуса. Хтозна. Як заманеться! Прощавай! Тримай на пам’ять! Один шестигранник. Щоб не думав, що снилось! Хе-хе! Даси вченим — хай аналізують!..

Я схопив у долоню таємничий метал, він пік мені руку. Я опинився на землі. Люк фіолетової кулі закрився. Ніби метеор, метнувся пристрій у небо, розтанув у синяві, зник.

Я розкрив долоню, щоб поглянути па подарунок. Фіолетовий шестигранник підскочив угору, поплив у простір. Я хотів догнати його, він не давався. Ніби живий, піднявся над деревами, блиснув матовими гранями на сонці і щез. Я ледве не плакав від досади. Роззява! Не зумів

навіть невеликої крихітки легенди втримати! Випустив з рук і велике і мале! Яка ганьба!

Мені було соромно, до болю соромно! Я й досі зневажаю себе!

Десь у далеких світах ходить по стежинах таємних мужній дід Гриць. Я б міг йому допомогти, підтримати на важкому шляху пізнання. Не зумів! Проґавив! І залишився в духовній пустелі, як побите цуценя…

Скажіть же мені — було це чи ні? Було чи ні?..

1966 р.